

Agnieszka Barczykowska, Sonia Dzierżyńska***

Zastosowanie mentoringu w działaniach profilaktycznych i resocjalizacyjnych (na przykładzie Stanów Zjednoczonych)

Wprowadzenie

Poszukując skutecznych oddziaływań profilaktycznych i resocjalizacyjnych w ciągu ostatniej dekady ponownie zwrócono uwagę na metody, w których bazą do zmiany jest relacja między dwoma osobami, z których jedną charakteryzuje większa wiedza, doświadczenie, a czasami wiek. Z tego względu może stać się ona wzorem do naśladowania. Osobę taką nazywa się mentorem¹. Mentoring zatem polega na budowaniu relacji, w której bardziej doświadczony sprawuje opiekę nad posiadającym mniejsze doświadczenie. Mentor przekazuje nie tylko wiedzę ogólnie dostępną, informacje i umiejętności związane z podniesieniem efektywności pracy, ale także „wiedzę ukrytą”, czyli nawyki i najlepsze praktyk stosowane nieświadomie, ale będące niezastąpionym elementem biegłości w danej dziedzinie. Mentor dzieli się swoim doświadczeniem, udziela rad, wskazówek i rekomenduje, samemu służąc za przykład do naśladowania i demonstrując pożądane postawy. Pomaga swoim klientom budować pozytywną i zróżnicowaną sieć wsparcia, rozwijać poczucie własnej wartości, samodzielności oraz motywację (Sidor-Rządkowska, 2009, s. 4). Badania wskazują, że programy oparte na zasadach mentoringu są skutecznym narzędziem w ograniczaniu zjawiska niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży, zapobiegają wykluczeniu społecznemu, ale także mogą efektywnie wspierać proces readaptacji społecznej osób opusz-

* Dr Agnieszka Barczykowska, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

** Mgr Sonia Dzierżyńska, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ Pierwsze opisy mentoringu pojawiają się w dziełach Homera. Kiedy Odyseusz odpływał na wojnę z Trojanami pozostawił swój żonę Penelopę i syna Telemacha pod opieką Mentora. Był on nie tylko odpowiedzialny za edukację chłopca, ale także kształtować jego charakter, wspierać chłopca w wyborze celów życiowych oraz wytrwałym dążeniu do ich osiągnięcia. Między Mentorem a Telemachem wytworzyła się więź, którą dziś uważa się za wzorcową w mentoringu.

czających zakłady karne. Jednym z krajów, gdzie mentoring jest szeroko stosowany w profilaktyce i resocjalizacji są Stany Zjednoczone. W artykule przedstawione zostaną historia, zasady mentoringu, a także możliwości zastosowania tej metody w pracy z dziećmi i młodzieżą oraz osobami dorosłymi.

Mentoring w perspektywie historycznej

Ojczyzną współczesnego mentoringu są Stany Zjednoczone. Jego narodziny wcale nie były jednak związane z obszarem szeroko rozumianego biznesu, jak się może wydawać, ale przede wszystkim dzisiejszej pracy socjalnej, profilaktyki i pedagogiki resocjalizacyjnej. Przełom XIX i XX wieku był bowiem okresem dynamicznych zmian, z których wiele miało negatywne konsekwencje. Błyskawicznie rozrastające się uprzemysłowione St. Louis, Milwaukee, Detroit, Cincinnati, Cleveland i przede wszystkim Chicago, spowodowały znaczący wzrost popytu na usługi niewykwalifikowanej siły roboczej. Rozwiązaniem problemu braku rąk do pracy okazała się kolejna fala emigracji, głównie z Irlandii, Wielkiej Brytanii i Niemiec (Jenkins, 2007, s. 105–107). Kryzys, wzrastające zróżnicowania społeczne, problemy asymilacyjne nowej emigracji, spowodowały zubożenie dużej części społeczeństwa, z której w zdecydowanie w najgorszej sytuacji byli pracownicy najemni. W związku z tym w amerykańskich miastach szybko zaczęły powstawać obszary zamieszkałe przez najbardziej zmarginalizowaną ludność. Slumsy stały się też głównym siedliskiem przestępczości, której nie zredukowało powołanie służb policyjnych (Jones, 2002, s. 373; Frysztański, 2005, s. 115–116). Coraz dotkliwsze problemy społeczne amerykańskich miast uruchomiły również działania reformatorskie. Jednym z nich było uruchamianie w ubogich dzielnicach centrów pracy – „siedlisk społecznych”, które z jednej strony organizowały pomoc dla ludzi „dotkniętych ubóstwem, rozpadem rodziny, innymi trudnościami życiowymi” (Frysztański, 2005, s. 220), działały na rzecz integracji społecznej, a z drugiej stawały się prekursorami ważkich idei z zakresu korekcji. Pierwszym z nich był założony w nowojorskim Lower East Side w 1886 roku Neighbourhood Guild oraz najbardziej znany chicagowski Hull House. Ten ostatni został założony przez charyzmatyczne Jane Addams i Ellen Gates Starr, które same będąc osobami z wyżyn społecznych, wraz z mieszkańcami dzielnicy walczyły skutecznie o polepszenie warunków bytowych, ochronę prawną kobiet i dzieci oraz upowszechnienie oświaty, widząc w tych działaniach drogę do postępu i zmniejszania nierówności społecznych. Uwagę ówczesnych działaczy społecznych zwróciła dynamicznie zwiększająca się grupa dzieci i młodzieży zaniedbanej, zagrożonej niedostosowaniem społecznym lub będącej w konflikcie z prawem. Do tej grupy ofertę pomocy skierowali dwaj promotorzy mentoringu w resocjalizacji Ernest Coulter oraz Irvin F. Westheimer, którzy wraz ze współpracownikami stali się mentorami dla grupy zaniedbanych dzieci, zamieszkujących slumsy amerykańskich miast. Wypracowane przez nich formy, polegające przede wszystkim na budowaniu więzi emocjonalnej, otoczeniem opieką i wsparciem szybko zyskały uznanie w związku ze swoją skutecznością i zostały zaadaptowane przez inne organizacje,

jak na przykład działające w Nowym Jorku Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia (Ladies Charity). Z inicjatywy Stowarzyszenia w 1904 roku powstał Nowojorski Sąd dla Dzieci (New York Children's Court), którego głównym zadaniem było wsparcie dzieci i młodzieży w konflikcie z prawem, tak by nie podlegała ona ponownej kryminalizacji. Idea pomocy najmłodszym, zagrożonym niedostosowaniem społecznym i marginalizacją stała się na tyle nośna, że została ona wdrożona w życie również poza Stanami Zjednoczonymi. W latach 70. XX wieku organizacje wykorzystujące idee mentoringu w pracy z dziećmi i młodzieżą zjednoczyły się w jedno międzynarodowe stowarzyszenie Starszy Brat – Starsza Siostra (Big Brother – Big Sister), by skutecznej promować i rozwijać idee mentoringu, jako skutecznej formy zapobiegania przestępczości, marginalizacji dzieci i młodzieży. Wyrazem wiary w skuteczność tego typu działań (potwierdzonej zresztą przez liczne badania naukowe) było umieszczenie ich w ustawie Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act z 1974 roku, co oznaczało włączenie mentoringu do oficjalnego katalogu metod oddziaływań profilaktycznych i resocjalizacyjnych. Kolejny krok w upowszechnianiu tej strategii przyniosły lata 90., kiedy to na mocy Juvenile Mentoring Program umożliwiono organizacjom pozarządowym pozyskiwanie państwowych grantów na działalność, jeśli przeciwdziałała ona ubóstwu, rozwojowi uzależnień, wzmacniała rodzinę, promowała edukację i, co ważne, krewała dostęp do pozytywnych wzorców zachowania, a także pozytywnych relacji społecznych (Sanchez, 2008, s. 4; Howell, 1999, s. 5). Rangę mentoringu w obszarze oddziaływań korekcyjnych podniosło uczynienie z niego przez Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention jednej z podstawowych metod realizacji Strategii Systemu Sprawiedliwości dla Nieletnich w XXI wieku. W 2003 roku George Bush przeznaczył 450 milionów dolarów na rozwój i wspieranie działań mentoringowych dla najmłodszych, po to, by zapobiegać ich demoralizacji i wykołajeniu, a jednocześnie motywować ich do pracy i dalszego rozwoju (Bilchik, 1998).

Pozytywne doświadczenia związane z wykorzystaniem mentoringu w obszarze resocjalizacji dzieci i młodzieży spowodowały, że zaczęto zastanawiać się nad możliwością zastosowania go również w stosunku do osób dorosłych. W 2007 roku współpracujące ze sobą Ministerstwo Sprawiedliwości (Department of Justice), Ministerstwo Pracy (Department of Labour), Biuro Programów Wymiaru Sprawiedliwości (Office of Justice Programs) opracowały The Prisoners Reentry Initiative. Główna idea tego projektu było wsparcie osób opuszczających zakłady karne poprzez zetknięcie ich z osobą mentora (Giguere, 2009, s. 2).

Podsumowując, można powiedzieć, że w ciągu ostatnich stu lat mentoring ewoluował z niesystematycznej aktywności dobroczynnej do uznanej w dokumentach rangi państwowej strategii działań profilaktycznych i resocjalizacyjnych. Pozytywne rezultaty znacznie rozszerzyły potencjalny krąg beneficjentów, zaczynając od dzieci i młodzieży zagrożonej demoralizacją i marginalizacją, poprzez osoby potrzebujące wsparcia w rozwiązywaniu problemów socjalnych, kryzysów życiowych, aż po osoby wymagające pomocy w procesie re-adaptacji społecznej. Opierający się na więzi emocjonalnej mentoring, z rozbudowanym katalogiem metod, technik, narzędzi pozwala podejść do klienta i jego problemów w niezwykle zindywidualizowany sposób.

Podstawy oddziaływań opartych na mentoringu

Niemal od początku istnienia mentoring wpisuje się w nurt oddziaływań korekcyjnych o charakterze prewencyjnym. Część z nich obejmując dzieci i młodzież zagrożoną niedostosowaniem społecznym ma charakter pierwotny (*early prevention*), część odnosząc się do tej samej kategorii, ale już w konflikcie z prawem charakter wtórny (*secondary prevention*) (Bishop, Decker, 2006, s. 6). Wczesne/pierwotne zapobieganie związane jest z pomocą skierowaną do dzieci i młodzieży, która nie jest jeszcze w konflikcie z prawem, ale warunki w których żyje, środowisko lokalne, kryminogenne wzory osobowe przekazywane w rodzinie, same w sobie mogą stwarzać ryzyko podjęcia przez dziecko zachowań dewiacyjnych. Prewencja wtórna stosowana jest wobec dzieci i młodzieży, którym zdarzyło się złamać prawo po raz pierwszy lub które nie realizują przypisanych do wieku obowiązków (wagarują, zostały usunięte ze szkoły, przyjmują substancje psychoaktywne lub są uzależnione, uciekają z domu). Zwykle w takich sytuacjach sprawy kieruje się do Sądów dla Nieletnich, które stosują szereg różnorodnych oddziaływań mających zapobiec ich dalszemu wykolejeniu. Jednym z nich jest właśnie mentoring. Same sądy są instytucjami, których głównym zadaniem nie jest ukaranie młodego człowieka, ale raczej otoczenie go opieką i polepszenie warunków życia. W prewencji wtórnej mieszczą się również oddziaływania skierowane do osób opuszczających zakłady karne i inne instytucje korekcyjne.

Niezależnie od tego kto jest klientem mentoringu jednym z najważniejszych zadań mentora, a zarazem fundamentem jego pracy jest nawiązanie i utrzymanie silnej relacji pomiędzy nim i klientem. Relacja ta stanowi bazę niezbędną do dalszych przemian klienta w zakresie zachowania, sposobu myślenia oraz emocji. Jej powstanie nie jest jednak procesem do końca „naturalnym”, przypadkowym, bowiem parę mentora i klienta kojarzy się na podstawie wiedzy dotyczącej potrzeb i problemów klienta, biorąc pod uwagę jego płeć, wiek, a także zasoby (How to build a successful mentoring program using the elements of effective practice, 2005, s. 24). Własne preferencje może mieć również mentor.

W procesie nawiązywania relacji mentoringowej i pracy na niej się opierającej wyodrębnia się trzy etapy (How to build a successful mentoring..., 2005, s. 150–160). Pierwszy, najbardziej krytyczny związany jest z zainicjowaniem relacji i stworzenia podstaw do wzajemnego zaufania (*developing rapport and building trust*). Niewłaściwy dobór stron relacji, nierzetelne oszacowanie ich potrzeb i zasobów może doprowadzić do powstania relacji pozornej lub w ostateczności zerwania kontaktu. Rozpoczynając budowanie kontaktu mentor powinien pamiętać o kilku podstawowych zasadach. Przede wszystkim kontakt z klientem musi być regularny, mentor nie może być ani „przypadkiem” w życiu klienta, ale też „domownikiem”, zabierającym klientowi samodzielność w działaniu. Mentor powinien skupić się na pragnieniach, potrzebach i zasobach swojego klienta, a nie na tym jak wygląda jego własny i osobisty pomysł na dalsze życie klienta. Nie powinien ingerować w sprawy, w których jednostka jest w stanie poradzić sobie sama, umieszcawiając czynnik decyzyjny

w samym kliencie. W przypadku pracy z dziećmi lub młodzieżą zadaniem mentora nie jest zastępowanie rodzica i ogrywanie jego roli. Budując relację mentor powinien umacniać klienta w przekonaniu, że każde spotkanie z nim jest dla niego ważne, że jest do niego przygotowany, zna problem nad którym aktualnie pracują (*be there*). On sam w kontakcie powinien przyjmować rolę przyjaciela, a nie wszechwiedzącego autorytetu (*be a friend, not a all knowing authority*). Jego główną rolą jest wysłuchanie, udzielenie wsparcia, czasami zainspirowanie, przedyskutowanie możliwych rozwiązań. Swoje zdanie mentor powinien ujawniać na wyraźne żądanie klienta. Promowanie rozwiązań powinno odbywać się głównie drogą modelowania (*be a role model*), bo wówczas klient może czerpać potencjalne rozwiązania z obserwacji swego mentora. Zawsze jednak to do klienta należy ostateczne zdanie przy wyborze sposobu rozwiązania problemu (*help your mentee have a say in your activities*), dzięki czemu nie kształtuje się postawy roszczeniowej oraz wyuczonej bezradności. Od pierwszego momentu nawiązania relacji mentor powinien być permanentnie gotowy do niesienia pomocy („be ready to help out”). Jeśli klient nie potrafi sam poradzić sobie z problemem, wówczas mentor może zainterweniować, ale nie przez podanie gotowego rozwiązania problemu, a raczej przez udzielenie wskazówek lub/i skonstruowanie takiej sytuacji, która może doprowadzić do wyboru odpowiedniego działania i rozwiązania problemu klienta. Ważne, by mentor akceptował i doceniał rozwiązania proponowane przez podopiecznego, nawet jeśli nie będą one według niego optymalne. Relacja ma bowiem zmierzać do podniesienia poczucia odpowiedzialności i sprawstwa klienta. Wskazane wcześniej elementy tworzą grunt pod budowanie hierarchii celów, jakie chce osiągnąć klient. Definiując cele klient uzyskuje wgląd w swoje potrzeby, rysując na ich podstawie wizję swojego życia w przyszłości. Mentor musi na tym etapie zadbać, by cele były realne do osiągnięcia i zbudowane etapowo. Wspólne zdefiniowanie celów z klientem rozpoczyna drugi etap – ich osiąganie (*reaching goals*), czyli wdrażanie w życie konkretnych działań, zmierzających do osiągnięcia celów. Współpraca na tym etapie powinna opierać się na bliskości (*closenes*), budowaniu przekonania o wyjątkowości relacji (*affirming the uniqueness of the relationship*) oraz gotowości do możliwości wykorzystania innych specjalistów (*rely on staff support*), gdy wiedza i kreatywność mentora nie są wystarczające do rozwiązania problemu. Jest to szczególnie ważne, bowiem zdecydowana większość klientów to osoby poliprobemowe, w przypadku których jedna osoba nie jest w stanie wypracować racjonalnych i satysfakcjonujących rozwiązań. Współpraca z innymi specjalistami zwiększa również spektrum stosowanych metod. Ostatni, trzeci etap, to zamknięcie relacji (*close*). Następuje on zwykle w momencie, gdy klient jest już w stanie poradzić sobie sam i nie potrzebuje dłużej mentora. Czasami jednak powodem zamknięcia relacji jest sytuacja, kiedy mentor i klient ze względu na różne kwestie nie potrafią ze sobą dłużej współpracować. Profesjonalizm mentora będzie widoczny w gotowości do przekazania takiego klienta innemu mentorowi. Na tym etapie zwraca się uwagę na identyfikację emocji (również tych negatywnych) związanych z zakończeniem relacji (*identify natural emotions, such as grief, denial and resentment*), stworzenie odpowiednich warunków do godnego, wspierającego pożegnania (*provide opportunities for saying goodbye in a healthy, respectful and affirming*

way) oraz wyposażanie klienta w wiedzę o innych potencjalnych źródłach wsparcia oraz wypracowanie zasad dalszego kontaktu (*address appropriate situations for staying in touch*). Relacja mentoringowa może przypominać w swojej istocie przyjaźni, ale, o ile tego typu związki między ludźmi najczęściej bywają nawiązywane w sposób naturalny i zwykle trwają przez wiele lat, to w przypadku relacji opartej na mentoringu zawsze jest ona ograniczona czasowo i zwykle nie do końca dobrowolna. Klienci zwykle mają świadomość tego faktu od samego początku, ale nie chroni ich to przed żalem, urazą, smutkiem czy czasami wręcz gniewem w momencie, gdy relacja dobiega końca. Stąd też, by pomóc klientowi uporać się z emocjami, sam mentor powinien również je ujawniać. Staje się wówczas dla klienta po raz kolejny modelem. Sposobem na zmniejszenie negatywnych emocji jest stopniowe wygaszanie kontaktu, bowiem mentoring nie jest relacją, która powinna być zakończona w sposób nagły. Zwykle odbywa się to przez ograniczanie liczby spotkań z klientem, zmniejszenie liczby godzin na nie przeznaczanych, tak, by stopniowo klient mógł się usamodzielniać, zyskując czas na uświadomienie sobie, że sam potrafi rozwiązywać problemy i osiągać założone przez siebie cele. Elementem ułatwiającym zakończenie relacji jest również rozszerzenie sieci wsparcia klienta, co pozwala mu korzystać z pomocy innych podmiotów, a nie tylko mentora. Po zakończeniu relacji mentor monitoruje postępy klienta, dokonując ewaluacji swojej pracy.

Zależnie od programu i potrzeb jego beneficjentów mentoring może przybrać charakter indywidualny, grupowy (zespołowy, rówieśniczy) lub e-mentoring (How to build a successful mentoring... 2005, s. 20). W mentoringu indywidualnym, zwanym inaczej tradycyjnym, mentor spotyka się ze swoim klientem bez udziału innych osób i razem pracują nad zmianą jego zachowania oraz rozwiązaniem problemów, z którymi się boryka. Minimalny czas jego trwania to rok, podczas którego mentor na spotkania z klientem poświęca co najmniej cztery godziny w miesiącu. W odmianie grupowej mentor występuje jako lider maksymalnie czteroosobowej grupy. Do jego zadań należy określenie czasu i częstotliwości spotkań oraz kierowanie strukturą i przebiegiem sesji mentoringowych. Czasami z grupą o specyficznych potrzebach pracuje kilku mentorów jednocześnie. Wówczas mamy do czynienia z mentoringiem zespołowym. Mentorami mogą być również rówieśnicy. Taką formę mentoringu stosuje się w programie „Starszy brat, starsza siostra”. Starszy, doświadczony kolega, opiekuje się i wspiera w nauce, pomaga w rozwiązywaniu problemów młodszego ucznia. W tym wypadku zadaniem mentora-rówieśnika jest kształtowanie pozytywnych wzorców postępowania u młodszego podopiecznego. Rozwój technologii komunikacyjnych spowodował uruchomienie oddziaływań mentoringowych również w internecie. E-mentoring od tradycyjnych form mentoringu różni się przede wszystkim tym, że zamiast bezpośredniego spotkania, mentor komunikuje się z klientem za pomocą internetu. Cyberspotkania odbywają się co najmniej raz w tygodniu przez sześć miesięcy w roku. Ten rodzaj mentoringu jest przydatny przede wszystkim, gdy nie ma możliwości systematycznego kontaktu *face to face* (np. w więzieniu). Należy jednak pamiętać, że brak bezpośredniego kontaktu w znaczący sposób ogranicza możliwość uczenia się przez naśladowictwo.

Zastosowanie programów mentoringowych w profilaktyce i resocjalizacji

Programy mentoringowe prowadzone są przez wiele instytucji. Lata doświadczeń związanych z ich działaniem zaowocowały opracowaniem listy zasad, którymi winny się kierować podmioty rozszerzające swoją ofertę o ten rodzaj oddziaływań. Stanowią one katalog dobrych praktyk (McNeil, Weaver, 2010, s. 6). Jedną z pierwszych zasad jest realne i indywidualne spojrzenie na klienta i jego problemy, co możliwe jest dzięki przeprowadzeniu diagnozy wstępnej, w trakcie której identyfikuje się nie tylko potrzeby, pragnienia, nawyki, problemy klienta, ale także czynniki ryzyka tkwiące w środowisku. Każdy mentor powinien być świadomy tego, że trudno jest zredukować zakorzenione u klienta od lat nawyki, zachowania, postawy, strategie rozwiązywania problemów. Stąd trzeba być przygotowanym na potencjalne nawroty jego negatywnych zachowań, mimo trwania oddziaływań mentoringowych. Dobry mentor powinien potrafić projektować zadania adekwatnie do możliwości klienta. Drugą zasadą jest odchodzenie tam, gdzie jest to możliwe, od oddziaływań sformalizowanych na rzecz nieformalnych i rozwiązań, tak, by nie stygmatyzować klienta, a jak najefektywniej rozwiązać jego problemy. Zdecydowaną większość działań prowadzi się w środowisku lokalnym, w którym klient żyje lub ma zamiar wrócić po opuszczeniu więzienia. Stąd motywuje się klienta do (od)budowania silnych i pozytywnych więzi z rodziną, bliskimi i wszystkimi tymi osobami, które mogą stanowić przeciwwagę dla grupy, która była czynnikiem ryzyka (osoby o kryminalnej przeszłości, grupa podkulturowa). W ten sposób uruchamia się proces destygmatyzacji klienta (Bałandynowicz, 2011; Konopczyński, 2009).

Beneficjentami programów mentoringowych, jak już było to podkreślone, są bardzo zróżnicowane kategorie klientów. W obszarze profilaktyki i resocjalizacji na szczególną uwagę zasługują te programy, których odbiorcami są dzieci osób pozbawionych wolności oraz kobiety i mężczyźni opuszczający zakłady karne. Obie te grupy charakteryzuje wysokie ryzyko kryminalizacji.

Wsparcie mentora jest niezwykle istotne w przypadku dzieci osób pozbawionych wolności, szczególnie w okresie wczesnego dzieciństwa oraz adolescencji, które wydają się być kluczowe dla rozwoju każdego dziecka. Zdaniem B. Szackiej na okres wczesnego dzieciństwa przypada okres socjalizacji pierwotnej, „dzięki której [dziecko – dopisek A.B., S.D.] staje się członkiem społeczeństwa. W jej toku uczy się elementarnych wzorów zachowań i podstawowych ról społecznych” (2003, s. 152–153). Jak piszą Berger i Luckmann „świat zinternalizowany w socjalizacji pierwotnej jest o wiele lepiej zakorzeniony w świadomości niż światy internalizowane w socjalizacji wtórnej” (1983, s. 210). Wiele dzieci, jeszcze przed uwięzieniem wychowuje się w klimacie moralnym promującym przestępcze formy zachowań. Dzieci dostrzegają co prawda, że działalność rodziców pozostaje w konflikcie z prawem, ale osiągane przez nich w ten sposób korzyści są tak duże i atrakcyjne, że pozwalają na uruchomienie racjonalizacji, a w efekcie zaakceptowanie tego stanu rzeczy. „Proces ciągłego

i stałego oddziaływania rodziny oraz brak wzmocnień – w postaci wartości i zasad pozytywnych – powoduje szybką internalizację jedynych znanych norm” (Dymek-Balcerek, 1999, s. 105). Dla dziecka rodzic-przestępca staje się wzorem do naśladowania. Czuje się ono dumne z przynależności do rodziny przestępczej, co wyraża się w demonstracyjnym manifestowaniu pozycji swojego rodzica („Jak mój ojciec wyjdzie z więzienia, to ci pokaże. Mój ojciec jest najsilniejszy”). W przypadku okresu adolescencji uwięzienie rodzica jest związane z przemianą relacji między dzieckiem a dorosłym. Jakość tych relacji rzutuje w znacznym stopniu na proces kształtowania się tożsamości młodego człowieka. Brak autorytetu rodzicielskiego, a zatem wsparcia i jednocześnie nadzoru, zmusza dziecko do szukania grupy oferującej mu akceptację i pomoc w trudnym zadaniu przechodzenia do dorosłości. Bardzo często grupą taką stają się rówieśnicy. Uczestnictwo w tego typu strukturach niesie ze sobą koszty. Chcąc zapewnić sobie możliwość korzystania ze wsparcia udzielanego przez innych adolescentów dziecko podejmuje zachowania ryzykowne, antyspołeczne, lub wręcz skierowane przeciw sobie. W kontekście tym można mówić o szybkim odejściu z domu, wchodzeniu w przypadkowe, nietrwale i raniące związki emocjonalne, wczesnym i często samotnym macierzyństwem i ojcostwem, rezygnacji ze szkoły, braku zawodu i bezrobociu, a w konsekwencji podejmowaniu działań przestępczych zorientowanych pierwotnie na zaspokojenie własnych potrzeb, a później będących celem samym w sobie (Pytko, 2000, s. 92–93). Chcąc zminimalizować prawdopodobieństwo tego typu zachowań dzieci i młodzież kieruje się do programów mentoringowych, których przykładem może być „Kinship of Greater Minneapolis”. Biorą w nim udział dzieci i młodzież w wieku od 5 do 15 roku życia, których jeden z rodziców lub obydwoje odbywają wyrok pozbawienia wolności. Korzenie programu sięgają aż do roku 1954, kiedy to grupa studentów z luterańskiego seminarium duchownego w celu pomocy i wsparcia dla niedostosowanych chłopców powołała do życia organizację o nazwie „Krewni” („Kinsmen”). W 1962 roku grupa rozszerzyła swoje oddziaływanie na dziewczęta zagrożone niedostosowaniem i je przejawiające. Obecnie głównym celem działań w „Kinship” jest zapewnienie wsparcia oraz warunków potrzebnych do rozwoju, głównie poprzez zastosowanie metod mentoringu indywidualnego. Uczestnictwo w programie trwa około 3 lata. W tym czasie mentor wywiera pozytywny wpływ na swojego podopiecznego, budując stabilną, długoterminową, opartą na zaufaniu relację. Mentor spotyka się z dzieckiem raz w tygodniu, towarzysząc w codziennych czynnościach takich jak np.: odrabianie lekcji lub pójście na spacer. Zapewnia w ten sposób poczucie ciągłości i stabilności, a co za tym idzie również bezpieczeństwa, bo mentor ma być „spokojną wyspą na wzburzonym oceanie” (Mentoring children of Incarcerated Parents, 2004, s. 8). Jest to o tyle istotne, że często sytuacja uwięzienia jednego z rodziców powoduje dalszą dezorganizację rodziny. Wychodząc naprzeciw temu problemowi mentorzy pomagają dziecku i uwięzionemu rodzicowi w pielęgnowaniu wzajemnych kontaktów, pracując równolegle z obiema stronami. W wielu wypadkach do działań włącza się również pozostającego na wolności rodzica, tworząc wspólny front. Mentor angażuje również organizacje społeczne, instytucje lub grupy (przyjaciół, najbliższych sąsiadów dziecka) w budowanie sieci wsparcia, z którego dziecko i jego rodzina będzie mogło skorzystać po zakończeniu programu.

W ciągu ponad pięćdziesięciu lat funkcjonowania programu dopracowano się katalogu dobrych praktyk, które podnoszą efektywność działań. Pierwszą z nich jest kwestia czasu, niezawodności i zaangażowania w kontakcie z dzieckiem (*time, reliability and commitment*). Uważa się, że dla osiągnięcia pozytywnych wyników konieczne jest przeznaczenie na regularne spotkania z dzieckiem około trzech godzin w tygodniu. W tym czasie mentor powinien realizować praktykę, polegającą na promocji stabilności emocjonalnej oraz prezentowaniu dziecku wchodzenia i podtrzymywania zróżnicowanych kontaktów społecznych (*emotional maturity and healthy self-esteem*). W swoich działaniach mentor nie może jednak zapominać o umiejętnym stawianiu granic, budowaniu oczekiwań na miarę możliwości obu stron (*realistic expectations and healthy boundaries*). Poza tym nie powinna być to osoba oczekująca szybkich efektów, ponieważ mentoring prowadzony w stosunku do dzieci, co już wcześniej zostało podkreślone wymaga czasu i cierpliwości. W tym wszystkim pomagają mentorowi wysoce rozwinięte umiejętności komunikacyjne (*excellent oral communication skills*).

Prowadzone do tej pory ewaluacje programu wskazują na jego wysoką skuteczność. Dzieci i młodzież nie podejmują zachowań ryzykownych, rezygnują ze stosowania zachowań agresywnych. Zmniejsza się wyraźnie poziom absencji szkolnej oraz podnosi się średnia ocen. W wielu przypadkach obserwuje się pozytywne zmiany w relacjach z rodzicami i innymi członkami rodziny. Z tego względu program „Kinship of Greater Minneapolis” jest dziś postrzegany jako wzorcowy.

Opisując program mentoringu dla dzieci i młodzieży wspomniano, że w niektórych przypadkach mentorzy pracują również z rodzicami pozbawionymi wolności. Nie jest to oczywiście jedyna sytuacja, gdy osoby pozbawione wolności korzystają z mentoringu. Wiele tego typu programów jest skierowanych do osób przygotowujących się do opuszczenia zakładu karnego. Skazani zdają sobie sprawę z tego, że powrót do starego środowiska może skończyć się dla nich ponownym konfliktem z prawem. Sygnalizują w związku z tym lęk przed opuszczeniem więzienia, którego głównymi przyczynami są obawa przed odrzuceniem przez rodzinę, poczucie niedopasowania do rynku pracy, brak miejsca zamieszkania, a także syndrom niekompetencji cywilizacyjnej. Wielu z nich doświadcza w związku z tym silnego stresu. Zasadność obaw skazanych potwierdzają badania, których wyniki wskazują, że skazani z problemami dnia codziennego radzą sobie nieefektywnie, czasami wręcz destrukcyjnie. Wielu z nich nie jest zdolnych do zmiany stylu życia i uporządkowania problemów (Travis, Solomon, Waul, 2001, s. 15). Zatem obecność mentora, który jeszcze w czasie trwania kary pozbawienia wolności pomoże przygotować się do wejścia w środowisko otwarte jest nie do przecenienia.

Jednym z wielu programów, które stawiają sobie za cel wsparcie readaptacji społecznej byłych więźniów jest skierowany do opuszczających zakłady karne kobiety „Delaware Mentor Program” (dalej DMP). Do programu kierowane są kobiety, u których ze względu na kumulację czynników kryminogennych można przewidywać szybką recydywę (Urah, 2011). Ponad połowa z nich nie zdołała ukończyć szkoły średniej, wiele z uczestniczek programu nie posiada rodziny lub nie utrzymuje z nią kontaktu. W biografii pojawia się zjawisko przemocy, uzależnienia lub współuzależnienia. Często są to osoby bezdomne,

permanentnie bezrobotne, z niskimi kompetencjami społecznymi, które nie rozumieją zasad rządzących współczesnym światem (Bloom, Owen, 2002, s. 37). Głównym celem DMP jest zmniejszenie prawdopodobieństwa powrotu do przestępstwa kobiet opuszczających zakłady karne poprzez zwiększenie ich samoświadomości, kompetencji społecznych, rozwój umiejętności zawodowych oraz zbudowanie dla nich systemu wsparcia. Ze względu na specyficzne potrzeby kobiet pozbawionych wolności w programie jako mentorzy pracują przede wszystkim kobiety. Część z nich kiedyś była beneficjentkami programu. Wracają do niego w nowej roli zwykle po rocznej przerwie, która ma być świadectwem ich zmiany i samodzielnego radzenia sobie w życiu.

Uczestniczki programu przechodzą przez trzy etapy. Na pierwszy składa się blisko pięćdziesiąt warsztatów, na których kobiety pracują nad swoją samoświadomością. Tematyka warsztatów koncentruje się na zagadnieniach samorealizacji, zapobieganiu nawrotom w przypadku osób uzależnionych, eliminowaniu lub zastępowaniu niepożądanych zachowań i nawyków, rozwoju umiejętności komunikacyjnych, budowaniu satysfakcjonujących relacji z innymi, przygotowaniu do zatrudnienia oraz wzbudzeniu motywacji do uzupełnienia edukacji i kontynuacji dalszego rozwoju. Po zakończeniu pierwszego etapu wiele uczestniczek rozpoczyna poszukiwania pracy i uzupełnia swoje wykształcenie. W drugim etapie mentorzy skupiają się na pracy indywidualnej w celu określenia ścieżek rozwoju uczestniczek programu. Faza ta również kumuluje swoje działania wokół zmiany dotychczasowych wzorców zachowań. Duży nacisk w tej fazie kładzie się na budowanie relacji ze światem zewnętrznym, czemu służą otwarte spotkania, na które zaprasza się osoby ze społeczności lokalnych, do której zamierzają wrócić kobiety. Chodzi o to, by rozpocząć wspomniany już wcześniej proces destygmatyzacji, bo jak pisze A. Siemaszko „powrót byłego więźnia [...] do poprzedniego środowiska odbywa się z reguły bez rozgłosu, najczęściej wręcz wstydliwie i skrycie. Brak jednoznacznego potwierdzenia, że dewiant nie pełni już poprzedniej roli, sprawia, że otoczenie z trudem postrzega go zgodnie z rolą społeczną, jaką pełnił w okresie poprzedzającym wciągnięcie go w tryby maszyny kontroli społecznej. Społeczeństwo jest raczej skłonne do traktowania takiej osoby zgodnie z jej ostatnią rolą społeczną, to jest właśnie z rolą dewianta” (1993, s. 295–296). Działania integracyjne kontynuuje się również w trzecim etapie. Absolwentki programu i jego zarząd zapraszają na wspólne spotkanie reprezentantów University of Delaware, Delaware Technical and Community College, lokalnych korporacji i organizacji, które od samego początku współpracowały z programem, a ich przedstawicielki były w programie mentorami-wolontariuszami. Podczas tego spotkania absolwentki programu prezentują nowe umiejętności oraz promują się na rynku pracy, mogą również skorzystać z oferowanych przez partnerów programu ofert zatrudnienia lub wsparcia.

Dalsze losy absolwentek programu są monitorowane przez system wymiaru sprawiedliwości, a dane o nich raz w roku aktualizowane. Służy to ciąglemu ulepszaniu programu.

Na relacji mentor-klient oparty jest również program „Ready4Work: An Ex-Prisoners, Community and Faith Initiative”, prowadzony od 2003 roku przez Amerykańskie Ministerstwo Pracy (U.S. Department of Labor) i Fundację Forda. Beneficjentami programu są

kobiety i mężczyźni między 18 a 34 rokiem życia, którym pozostało dziewięćdziesiąt dni do wyjścia na wolność (Fletcher, 2007, s. 1). Celem programu jest ograniczenie przestępczości powrotnej wśród młodzieży i młodych dorosłych, poprzez ułatwienie im pomyślnej reintegracji w społecznościach lokalnych i wsparcie ich na rynku pracy. W ramach programu w społecznościach lokalnych, pomiędzy działającymi w nich organizacjami i instytucjami zbudowano sieć serwisów oferujących szkolenia zawodowe, pośrednictwo i doradztwo zawodowe oraz szeroką gamę usług edukacyjnych dla uczestników programu.

W omawianym programie mentoring traktowany jest jako kluczowy element wsparcia oferowany osobom przygotowującym się do opuszczenia więzienia. Ze względu na różnicowane potrzeby beneficjenci programu mogą wybierać z jakiej formy mentoringu chcą skorzystać. W mentoringu indywidualnym mentor jest powiązany z jednym klientem i spotyka się z nim systematycznie raz lub dwa w tygodniu przez sześć miesięcy. Sesje mentoringowe trwają zazwyczaj od godziny do dwóch. W przerwach między spotkaniami mentor może utrzymywać z klientem kontakt telefoniczny. W ramach spotkań mentor i jego klient poza rozmową mogą podejmować również inne formy aktywności (spacer, wyjście do muzeum lub na siłownię) (Fletcher, 2007, s. 5). Spotkania w ramach mentoringu grupowego w programie „Ready4Work” odbywają się co tydzień lub co dwa tygodnie i trwają zwykle około dwóch godzin. Grupa ma przydzielonego stałego mentora. Sesje grupowe mogą być prowadzone w sposób ustrukturyzowany, wówczas na każdej z nich omawiane są kolejne, z góry zaplanowane tematy, bądź mogą być niezaplanowane, wynikając z aktualnych potrzeb klientów (stres, relacje rodzinne, zarządzanie funduszami, znalezienie pracy lub mieszkania). Mentor podczas sesji grupowych pełni rolę osoby prowadzącej dyskusję, zarządzającej czasem, udzielającej rad i wskazówek oraz decydującej o formie sesji. Niewątpliwym plusem tego rodzaju mentoringu jest tworzenie sieci wzajemnego wsparcia i motywowania się pomiędzy skazanymi, którzy znajdują się w podobnej sytuacji. Uczestnicy czują się również bardziej komfortowo kiedy mogą podzielić się doświadczeniami z osobami z podobnymi problemami. Mentor pracując z grupą musi dbać o aktywizację i indywidualizację wszystkich uczestników. Ważne jest stworzenie jak najbardziej nieinstytucjonalnej atmosfery, która sprzyja budowaniu motywacji wewnętrznej.

Program „Ready4Work” uważany jest za skuteczny. Ewaluacja pokazała, że beneficjenci programu lepiej radzą sobie na rynku pracy, tak w zakresie zdobycia, jak i jej utrzymania. Wśród uczestników programu wskaźnik recydywy był o 39% niższy w porównaniu do osób pozostających bez wsparcia mentora (Fletcher, 2007, s. 6). Podobnie jak w innych programach tego typu wskazuje się na pozytywną korelację pomiędzy więzią łączącą klienta i mentora, a sukcesem tego pierwszego w procesie readaptacji.

Zakończenie

Opublikowane do tej pory raporty dotyczące ewaluacji mentoringu w profilaktyce i resocjalizacji pozwalają z dużą nadzieją patrzeć na tę metodę działania, przynajmniej

jeśli chodzi o dzieci i młodzież. Prowadzone na początku lat 90. ub. wieku przez Beckera badania dotyczące efektywności mentoringu w pracy z nieletnimi przestępcami pokazały, że recydywa w tej grupie spadła prawie o 70% (Becker, 1994, s. 45). Źródłem tego doskonałego wyniku S. Lewis i jego współpracownicy upatrywali przede wszystkim w jakości relacji, jak nawiązała się między nieletnim i mentorem. Podkreślali, że dla wielu nieletnich mentor był pierwszą osobą okazującą im bezwarunkową akceptację, wsparcie, ale jednocześnie stawiającą jasne zasady. Mentorzy tworzyli wraz z nieletnimi atmosferę bezpieczeństwa, która wzmacniała i motywowała do dalszej pracy nad sobą (Lewis, Maguire, Vanstone, 2007, s. 33–53). Obecność wspierającego mentora do pewnego stopnia pozwalała w naturalny sposób nadrobić braki w socjalizacji, powstałe na skutek nieobecności rodzica w tych fazach rozwoju, kiedy powinien on być dla dziecka osobą najważniejszą, wprowadzającą w świat i wspierającą jego doświadczanie, również w aspekcie rozwiązywania problemów. Tak jednoznacznych wyników nie mamy jednak, jeśli chodzi o zastosowanie mentoringu w stosunku do osób dorosłych. Udało się jednak dowieść skuteczności tego typu oddziaływań w stosunku do młodych kobiet, których historia przestępczości nie była bogata (Roberts, Liabo, Lucas, Du Bois, Sheldon, 2004, s. 512–514). Wydaje się jednak, że brak jednoznacznych wyników badań nad efektywnością działań mentoringowych w stosunku do osób dorosłych nie powinien być argumentem za ich porzuceniem. Winien raczej zmobilizować naukowców i praktyków do pogłębionych badań nad tym zagadnieniem i opracowania praktycznych wskazań do pracy dla zróżnicowanych grup klientów.

Streszczenie

Artykuł przedstawia historię, główne zasady oraz możliwości zastosowania mentoringu w obszarze profilaktyki i resocjalizacji. Ilustrację stanowią wybrane programy mentoringowe skierowane do dzieci i młodzieży wykluczonych i niedostosowanych społecznie, zagrożonych tymi zjawiskami oraz osób dorosłych przygotowujących się do opuszczenia zakładu karnego, realizowane w Stanach Zjednoczonych.

Abstract

The mentoring application in prevention and correction activity
(for example The United States)

The article presents the history, main principles and possibilities of apply mentoring in the area of prevention and correction. The illustration compose selected mentoring programs for children and young people excluded and socially maladjustment and adults preparing to leave prison, implementing in the United States.

Bibliografia

- Balandynowicz A. (2011). Destygmatyzacja tożsamości dewiantów jako zmiana czasowa i interpersonalna w polifunkcyjnym modelu probacji. W: Kieszkowska A. (red.). *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*. Kraków.
- Barondess J. (1999). *Brief history of mentoring*. New York: American Clinical and Climatological Association.
- Becker J. (1994). *Mentoring High Risk Kids*. Minneapolis.
- Berger P., Luckman T. (1983). *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa.
- Bilchik S. (1998). A juvenile justice system for the 21st century. *Juvenile Justice Bulletin*, Vol. V.
- Bishop D., Scutt D. (2006). *Punishment and Control: Juvenile Justice Reform in the Springer Netherlands*. Washington.
- Bloom B., Owen B. (2002). *Gender responsive strategies: research, practice and guiding principles for Women Offenders*. Washington.
- Building an offender reentry program*, Washington 2005, adres internetowy: www.ojp.usdoj.gov/BJA/pdf/Reentry_LE.pdf.
- Clancy A., Lane J., Morgan B. (2004). *Moving Forward with Mentoring. An Evaluation of the Transitional Support Scheme in Wales*. London: Home Office (RDS).
- Dawes G., Dawes C. *Mentoring as a program (sic) for reducing recidivism among young offenders*. Workshop papers for the 2003 IFECSA Conference; adres internetowy: <http://www.acea.org.au/Content/2003%20papers/Paper%20Dawes.pdf>
- Dymek-Balcerek K. (1999). *Dziecko w obliczu patologii społecznej dnia codziennego – rzeczywistość lat 90-tych*. Radom.
- Fletcher R. (2007). *Mentoring ex-prisoners. A Guide for Prisoner Reentry Programs*. Washington.
- Giguere R. (2009). Building Offenders Community Asset Through Mentoring, Center of Effective. *Public Policy*, Vol. 2.
- Greenfield L.A., Snell T.L. (1999). *Women offenders*. Washington.
- How to build a successful mentoring program using the elements of effective practice, Mentor, National Mentoring Partnership 2005.
- Howell J.C. (1995). Guide for implementing the comprehensive strategy for serious, violent, and chronic juvenile offenders. Washington: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice.
- <http://brat-siostra.org/historia.html>
- <http://brat-siostra.org/historia.html>
- http://edustacja.pl/pl/rozwój/mentor_i_coach
- http://www.bbbs.org/site/c.9iILI3NGKhK6F/b.5960955/k.E56C/Starting_something_since_1904.htm
- http://www.bbbs.org/site/c.9iILI3NGKhK6F/b.5960955/k.E56C/Starting_something_since_1904.html
- Jenkins P. (2007). *Historia Stanów Zjednoczonych*. Kraków.
- Johnston D. (2004). *Research-based mentoring for children of prisoners. Family and Corrections Network Report*. Washington.

- Jolliffe D., Farrington D.A. (2007). *Rapid Evidence assessment of the impact of mentoring on re-a summary*. London.
- Jones M.A. (2002). *Historia USA. Narody i cywilizacje*. Gdańsk.
- Kingi V. (2009). *Forgotten victims: effects of imprisonment on families. Addressing the causes of offending: what is the evidence?* Wellington.
- Konopczyński M. (2009). Resocjalizacja. Destygmatyzacja poprzez kreowanie alternatywnych autoprezentacji. W: Jasiński J., Widelak D. (red.). *Polska resocjalizacja i więziennictwo. Konteksty – praktyki – studia*. Opole.
- Lerner R. *Concepts and Theories of Human Development*. Mahwah 2002.
- Leś E. (2000). *Od filantropii do pomocniczości. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*. Warszawa.
- Lewis, S., Maguire, M., Raynor, P., Vanstone, M., Vennard, J. (2007). What Works in Resettlement? Findings from Seven Pathfinders for Short-term Prisoners in England and Wales. *Criminology and Criminal Justice, Vol. 7*.
- Mentoring children of incarcerated parents. A toolkit for senior corps director*. Washington 2004.
- Milczarek D. (red.) (1998). *Subsydiarność*. Warszawa.
- Newburn T., Shiner S. (2006). Young people, mentoring and social inclusion. *Youth Justice, Vol. 1*.
- Philip K., Spratt J.A. (2007). *Synthesis of published research on befriending and mentoring*. Washington: Mentoring and Befriending Foundation.
- Programs in correctional settings innovative state and local programs*. Washington: U.S. Department of Justice 1998.
- Pytko L. (2000). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa.
- Radwan-Pragłowski J., Frysztacki K. (2009). *Miłosierdzie i praktyka. Społeczne dzieje pomocy człowiekowi*. Katowice.
- Roberts H., Liabo K., Lucas P., Dubois D., Sheldon T. (2004). Mentoring to reduce antisocial behaviors in Childhood. *British Medical Journal, Vol. 328*.
- Sanchez D.M. (2008). *Mentoring program for Juvenile offender study*. Plateville.
- Sidor-Rządkowska M. (2009). *Coaching – teoria, praktyka, studia przypadków*. Kraków.
- Szacka B. (2003). *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa.
- Szymanowska A. (2003). *Więzienie. I co dalej?* Warszawa.
- Urah S.K. (2011). *State of recidivism, the revolving door syndrom in american prisons*. Washington.
- Wilson J.J., Howell J.C. (1993). *A comprehensive strategy for serious, violent, and chronic juvenile offenders: Program summary*. Washington.